

УДК 373.3.015/.016:51]:001.818

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ ТА
САМООЦІНЮВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ
МАТЕМАТИКИ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Лоюк Оксана Вікторівна,

Шевчук Ірина Василівна,

к.п.н., доценти кафедри фахових методик та
інноваційних технологій у початковій школі

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

lov1207@ukr.net

shevchukirina@online.ua

***Анотація:** У статті розкрито актуальність проблеми; виокремлено критерії, показники й схарактеризовано рівні сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів; здійснено діагностику рівнів сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання; представлено порівняльні результати експериментальної роботи.*

***Ключові слова:** самоконтроль, самооцінювання, молодші школярі, рівні сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів, експеримент.*

В контексті ідей особистісно-орієнтованої та компетентнісної освіти проблема формування навичок самоконтролю та самооцінювання в учнів у освітньому процесі початкової школи набуває нового змісту. Сучасна парадигма освіти поєднує знаннєву, діяльнісну й ціннісно-орієнтаційну складові змісту, що спрямовує педагога на формування у молодших школярів ключової компетентності – уміння вчитися, складовими якої є навчальні дії. Навчальними діями, що формуються першими у молодших школярів, є самоконтроль та самооцінювання.

Самоконтроль – невід’ємний регулятивний компонент будь-якої людської діяльності, інтегративна здатність аналізувати та оцінювати власну поведінку та власну діяльність з метою перевірки досягнутих результатів та приведення їх у відповідність з поставленими особистими цілями, суспільно значущими нормами, правилами, еталонами, а також суб’єктивними вимогами та уявленнями. Оволодіння навичками контролю та регуляції власної діяльності на кожному етапі її виконання сприяє інтелектуальному розвитку дитини, формуванню її цілеспрямованості та самостійності [1].

Самооцінювання – важливий регулятор поведінки, що сприяє об’єктивному оцінюванню власних навчальних здобутків; система послідовних дій, що характеризують когнітивну, афективну, оцінну та регулятивну складові й об’єднуються у цілеспрямований процес, призводячи до формування наявної самооцінки.

Головною функцією самоконтролю та самооцінювання є належне визначення власних можливостей (як реальних, так і потенційних), а також розуміння проблем, що мають бути розв’язані у процесі навчання.

Для організації ефективної роботи з формування навичок самоконтролю та самооцінювання важливо виявити початковий стан сформованості досліджуваного явища у молодших школярів. Відтак на констатувальному етапі експерименту нами вирішувалися такі завдання: визначити критерії сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання в учнів початкової школи; виокремити рівні сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів; підібрати діагностичні методики для виявлення рівнів сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів; провести діагностику рівнів сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів та обробити результати.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми виокремлено критерії сформованості навичок самоконтролю та самооцінювання в учнів початкової школи: *мотиваційно-орієнтувальний* з

показниками *мотивація до навчально-пізнавальної діяльності, здатність визначати цілі; організаційно-діяльнісний з показниками пізнавальна активність, уміння оцінити стан виконаної роботи; емоційно-ціннісний з показниками адекватна самооцінка, незалежність від думки оточуючих.*

На основі виокремлених критеріїв та показників досліджуваного феномену, схарактеризовано рівні сформованості самооцінювання та самоконтролю у молодших школярів.

Характеристика високого рівня: Учень керується навчально-пізнавальними мотивами, самостійно визначає окремі цілі власної діяльності. Школяр активний, кмітливий, самостійно обирає завдання відповідно до його можливостей та здібностей. Виявляє всі помилки в завданні, грамотно виправляє їх. Дитина не має комплексів неповноцінності, правильно реагує на зауваження інших й рідко сумнівається в своїх діях.

Характеристика середнього рівня: Учень керується переважно мотивами-цілями самовизначення та самовдосконалення. При виникненні труднощів втрачає інтерес до діяльності. Виявляє пізнавальну активність в емоційно привабливих ситуаціях. Пропускає деякі помилки, частіше помічає найпростіші та явні помилки, грамотно виправляє їх. Характерна адекватна самооцінка, але з тенденцією до завищення або заниження. Учень час від часу старається пристосуватися до думки інших.

Характеристика низького рівня: Не виявляє інтересу до завдання, пасивний під час діяльності та спілкування. Не вміє визначати цілі діяльності та не завжди усвідомлює запропоновані вчителем. Учневі характерна невпевненість у виконанні роботи, сумніви у правильності своїх дій. Не помічає велику кількість помилок, помічені виправляє некоректно. Неадекватна оцінка самого себе та своїх досягнень. Хворобливо переносить критичні зауваження на свою адресу, намагається пристосуватися до думки інших.

В експерименті взяли участь 35 третьокласників: 17 учнів склали експериментальну групу, 18 учнів – контрольну.

Для визначення рівнів сформованості самооцінювання та самоконтролю у молодших школярів за мотиваційно-орієнтувальним критерієм нами було застосовано методику опитування «Я – учень», яка складається із 19 запитань, підібраних з урахуванням програмного матеріалу початкової школи. Аналіз одержаних результатів показав, що незначна кількість дітей здатна керуватися навчально-пізнавальними мотивами, самостійно визначати окремі цілі власної діяльності. Високого рівня досягли 5,9% учнів ЕГ та 5,6 % учнів КГ; середнього рівня досягли 47,05 % учнів ЕГ та 44,4 % учнів КГ.

З метою діагностики стану виконаної роботи нами проведено з дітьми «Пробу на увагу» П. Гальперіна [2]. Щодо діагностики стану виконаної роботи можемо зробити висновок, що для дітей молодшого шкільного віку характерні високий (17,6 % учнів ЕГ та 16,7 % учнів КГ) та середній (58,9 % дітей ЕГ, 55,6 % дітей КГ) рівні, що пояснюється здатністю виявляти помилки в завданні, грамотно виправляти їх. 23,5 % дітей із ЕГ, 27,7 % із КГ віднесли до низького рівня.

Для визначення рівнів прояву емоційно-ціннісного ставлення до себе учнів початкової школи ми використали тест «Дерево» П. Уілсона [3]. У ході дослідження ми констатували, що здатність до самооцінки як складової рефлексійного процесу сформована переважно на середньому рівні (53 % респондентів ЕГ, 50 % респондентів КГ), оскільки для переважної більшості учасників експерименту характерна тенденція до незначного завищення або заниження самооцінки. Високого рівня досягли 17,65 % учнів ЕГ та 11,1 % учнів КГ. Значну кількість досліджуваних віднесли до низького рівня, оскільки спостерігалось значне заниження та завищення самооцінки (29,4 % дітей ЕГ, 38,9 % дітей КГ).

У результаті проведення констатувального етапу експерименту виявлено, що більшість учнів як експериментальної, так і контрольної груп характеризуються низьким рівнем сформованості самооцінювання та самоконтролю: кількість респондентів ЕГ становить 33,3 %, кількість респондентів КГ – 38,9 %. Середній рівень сформованості досліджуваного

феномену мають 52,9 % учнів ЕГ та 50 % учнів КГ. Високого рівня досягли 13,8 % представників ЕГ та 11,1 % представників КГ.

Причинами такого рівня розвитку досліджуваного явища в учнів початкової школи є недостатня сформованість регулятивних навчальних дій, адекватної самооцінки. Молодший школяр переважно керується мотивами-цілями самовизначення та самовдосконалення, при виникненні труднощів втрачає інтерес до діяльності.

На основі результатів констатувального етапу експерименту встановлено, що виникла необхідність обґрунтування та реалізації в практиці роботи початкової школи форм та методів формування навичок самооцінювання та самоконтролю в учнів початкової школи (який проводився в рамках уроків математики в експериментальній групі), до складу якого відносимо: 1) методи та методичні прийоми: перевірка за зразком; повторна перевірка задачі; розв'язування оберненої задачі; розв'язування задачі різними способами; моделювання; прикидка очікуваного результату; перевірка задачі іншим способом; перевірка розв'язування за умовою; взаємоперевірка та фронтальна перевірка; 2) форми: математичні диктанти; вправи, що розраховані на з'ясування взаємозв'язків між прямими і опосередкованими теоремами, діями і операціями; вправи «Таблиця для самостійного оцінювання», «Сходишки самооцінювання», «Чарівна лінійка» тощо.

Впровадження у практику роботи експериментальної групи означеного інструментарію забезпечило помітне покращення рівнів сформованості об'єкта дослідження. Після здійснення формувального етапу експерименту за участі учнів експериментальної групи, нами були проведені контрольні зрізи з метою виявлення змін у рівнях сформованості навичок самооцінювання та самоконтролю в учнів. На контрольному етапі дослідження ми використовували діагностичний інструментарій, застосований на етапі констатувального експерименту.

Стосовно якісних змін показників за мотиваційно-орієнтувальним критерієм, ми дійшли таких висновків. Результати аналізу методики «Я –

учень» дозволяють стверджувати про покращення здатності учнів експериментальної групи самостійно працювати, знаходити помилки в своїй роботі та роботі однокласників, правильно реагувати на зауваження тощо. Високого рівня досягли 17,7 % учнів ЕГ та 5,5 % учнів КГ. Середнього рівня досягли 58,8 % дітей ЕГ та 50 % дітей КГ.

Спостерігається позитивна динаміка рівнів формування навичок контролю. Результати методики «Проба на увагу» засвідчують факт збільшення кількості учнів експериментальної групи, які належать до середнього (70,6 % учнів ЕГ) та високого (23,5% учнів ЕГ) рівнів розвитку означеного показника.

Результати проведеного тесту «Дерево» засвідчують, що завдяки формувальному експерименту в учнів ЕГ активізувалися прояви самостійності, діти стали впевненішими у собі, навчилися розраховувати на власні сили, налаштовані на успіх. Так, орієнтуючись на показники, ми дійшли таких висновків: високого рівня досягли 23,5 % респондентів ЕГ та 16,7 % респондентів КГ, середнього – 64,7% учнів ЕГ, 50 % учнів КГ, низького – 11,8 % учнів ЕГ, 33,3 % учнів КГ. Отримані дані засвідчують прогресивні зміни у рівнях в експериментальній групі у порівнянні з контрольною.

Проаналізувавши дані, варто підкреслити суттєві відмінності у рівнях сформованості навичок самооцінювання та самоконтролю в учнів експериментальної групи після формувального етапу експерименту. Більшу частину представників експериментальної групи відносимо до середнього (64,7 %) та високого (21,6%) рівнів, низький рівень складає 13,7 %. Що стосується учнів контрольної групи, то середній рівень складає 53,7 %, високий – 13 %, на низький припадає 33,3 %.

Зіставлення узагальнених результатів, досягнутих респондентами контрольної та експериментальної груп на констатувальному та формувальному етапах дослідження, дало змогу зафіксувати позитивну динаміку рівнів сформованості самоконтролю та самооцінювання в учнів експериментальної групи у порівнянні з контрольною. Так, кількість учнів із

високим рівнем сформованості самоконтролю та самооцінювання зростає на 7,8 %, з середнім рівнем – на 11,8%. Кількість респондентів із низьким рівнем зменшилася на 19,6 %. У контрольній групі відсоток учнів на низькому рівні зменшився на 5,6 %, на середньому та високому збільшився на 3,7 % та 1,9 % відповідно.

Означені результати вказують на ефективність застосовуваних на уроках математики форм та методів щодо формування навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів.

Викладені в статті експериментальні результати не претендують на вичерпне розв'язання проблеми формування навичок самоконтролю та самооцінювання в учнів початкової школи. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на визначення та реалізацію в освітньому процесі початкової школи психолого-педагогічних умов формування означеного феномену, детального викладу методичного інструментарію формування навичок самооцінювання та самоконтролю в учнів початкової школи на уроках математики.

Список літератури:

1. Самоконтроль. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Самоконтроль> (дата звернення 11.11. 2018 р.).
2. Гальперин П. Я. Методика изучения уровня внимания. *Альманах психологических тестов*. М., 1995. С.119.
3. Тест «Дерево» URL: <https://fishki.net/1676088-test-derevo-s-chelovechkami.html> (дата звернення 19.04. 2019 р.).